

toliko časo so izpadli iz mesta, napadli sovražnika in se hitro umaknili. Vendar so velike žrtve branilce kmalu prisilile, da so z izpadi prenehali. Prav tako neuspešni so bili inženirci, ki jim z nasprotnimi rovi ni uspelo uničiti napadalcev. Na nekaterih mestih je bilo obzidje od rovov in oblegovalnih naprav že tako najedeno, da se je lahko pričel splošen naskok. Kljub neštetim žrtvam je sovražniku s pomočjo lestev uspelo splezati na obzidje in zavzeti obrambni stolp, s čimer je bila pot v mesto odprta. Razvili so se krvavi poulični boji, napadalec je posiljeval, ubijal in ropal. Prebivalce je zagrabila panika, vse je bežalo v pristanišče, kjer so srečneži še lahko dobili prosto mesto na ladji, drugi pa so se zatekli v trdnjavo, kjer so se branili še deset dni.

Tako je bil leta 1291 zavzet Akon, zadnje pomembno krščansko oporišče. In prav obleganja so tema zadnjega Marshallovega poglavja. Ker je namreč lahko nekdo pokrajino osvojil šele, če je zavzel trdnjavo, je bilo obleganje ključ do uspeha. Zaradi pomanjkanja vojakov so se kristjani pri obrambi v glavnem opirali na trdnjave, zato so morali muslimani veliko pozornost posvetiti prav obleganju teh trdnjav, če so sovražnika hoteli premagati. Vendar tudi kristjani niso držali križem rok, temveč so med križarskimi vojnami večkrat oblegali muslimanska mesta, še pogostejša pa med državljanskimi vojnami krščanska.

Pred začetkom obleganja so bile posebno pomembne temeljite priprave tako oblegovalcev kot oblegance. Prvi so morali pripeljati oblegovalna orožja ali pa material iz katerega so jih zgradili. Morali so tudi postaviti varen tabor, kajti sovražnik jih je napadal z izpadi iz mesta ali iz zaledja. Za oboje je bila pomembna stalna dobava hrane in novega moštva, zlasti pri obleganjih z izčrpavanjem, pri čemer je bila kristjanom mornarica v veliko pomoč.

Tako kristjani kot muslimani so pri obleganjih nasprotnika napadali od daleč s pomočjo različnih oblegovalnih strojev in s puščicami. V neposredni bližini obzidja so uporabljali oblegovalne stolpe, lestve, ovne in sve-dre. Ena najbolj učinkovitih metod je bilo kopanje rovov pod obzidjem, ki so jih nato napolnili z vnetljivimi snovmi, jih zažgali in obzidje se je začelo sesedati. Pred nasprotnikovo obrambo so se zaščitili s pokritimi ulicami, premičnimi ščiti in premičnimi zaklonišči. Kristjani pa so pri napadu z morske strani uporabljali tudi ladje.

Pri obleganju se je taktika muslimanov in kristjanov precej razlikovala. Ker je zadnjim vedno primanjkovalo vojakov, si niso mogli privoščiti neposrednih napadov, ki so zahtevali veliko žrtev. Zato so raje dolgo časa mehčali sovražnikovo obrambo in preprosto čakali, da lakota in boleznj opravijo svoje. Muslimanska obleganja pa so bila nasprotno končana veliko prej, kajti oni niso gledali na žrtve, temveč so se poganjali v direktne naskoke na obzidje. Vsak kristjan se je tako bal trušča bobnov, ki je napovedoval naskok fanatičnih muslimanskih borcev.

Podobno tehniko kot pri napadu so kristjani in muslimani uporabljali tudi pri obrambi. Enaki balistični stroji, ki so streljali na obzidje, so lahko streljali tudi z obzidja, s katerega so tudi leteli roji puščic. Agresivneje so se branili z izpadi, s katerimi so lahko nasprotniku zadali velike izgube in v njegovih vrstah povzročili zmedo in kopanji protitunelov, s katerimi so sovražniku zastavili pot in ga tudi pregnali stran od obzidja.

Ko nam Marshall tako postreže s šestimi poglavji, s šestimi kepicami sladoleada, nam za dodatek po njih v obliki izvidnikov, vohunov in izdajalcev nasuje še čokoladne drobtinice. K uspehu armade na bojišču tako kakor danes precej pripomore dobra obveščitev o nasprotniku. In izvidniki, vohunu in izdajalcem služi prav temu namenu. Za izvidnike so uporabljali predvsem lahko konjenico, ki je oprezala za sovražnikom in glavnini vojske priskrbovala hrano. Še zanesljivejše informacije so lahko priskrbeli vohuni, ki se jim je uspelo infiltrirati v sovražnikove vrste. Za izvidnike in vohone so bili zlasti primerni domačini, tako domači kristjani kot muslimani, ki so poznali teren in so kot drugoverci rade volje izdajali. Na obeh straneh so bili tudi primeri izdajalstva, zlasti zaradi denarja. Pogosti so bili tudi prebegi zaradi spreobrnitve v drugo vero, pri čemer je prebežnik seveda povedal vse, kar je vedel. V primeru, da je bila ena stran pred verjetnim porazom, pa so nekateri izdajali le zato, da so si ohranili golo žiljenje. Razen v niansah se torej ta plat zgodovine ni nič spremenila, kajti tudi danes je v vojni (in ljubezni) dovoljeno vse.

Andrej Pančur

3

Marijan Zadnikar, *Ptujska Gora - visoka pesem slovenske gotike*. Ljubljana, 1992. 183 strani.

Številni so avtorji, ki so se v sklopu svojih raziskovanj umetnosti, arhitekture in tudi zgodovine lotevali Marijine cerkve na Ptujski Gori. Po našem mnenju pa si trije zaradi kompleksnega pristopa zaslužijo še prav posebno mesto, to so: Avguštin Stegenšek, France Stele in Marijan Zadnikar, avtor knjige, o kateri poročamo.

Marijan Zadnikar se s cerkvijo na Ptujski Gori ukvarja že skoraj 50 let, saj je kmalu po II. svetovni vojni prišlo do restavratorskih del na cerkvi, pri katerih je sam sodeloval, in o tem tudi pisal v reviji *Varstvo spomenikov III*, 1950. Zadnikar je v letu 1987 pripravil za številne romarje in turiste umetnostni vodnik o Ptujski Gori, ki pa je bil hitro razprodan, tako kot tudi ponatis, ki je izšel dve leti kasneje. Potrebe so torej narekemale novo knjigo, založba »Družina« pa se je tokrat odločila za izdajo velike monografije.

Monografija predstavlja cerkev kompleksno, tako kot si ta najpomembnejši gotski spomenik na Slovenskem tudi zasluži. Posebnost Zadnikarjevega pristopa in s tem tudi dodatna vrednost knjige pa je v tem, da arhitekturo, kiparstvo in slikarstvo ptujskogorske cerkve presoja tudi po plati umetnostne kvalitete. »Tej arhitekturi ni mogoče ničesar odvzeti ali dodati in prav nič ji ni mogoče očitati. Gosposka je in samozavestna kakor njeni plemiški naročniki, saj je delo ustvarjalnega in samosvojega arhitekta, pravega umetnika. Če pa dodamo arhitekturi še njeno sočasno slikarsko in kiparsko dopolnilo, ki je k sreči v veliki meri še ohranjeno, je ta podoba o njej še popolnejša. Gotskih cerkva podobnega dvoranskega tipa, ki so le kakšno desetletje mlajše

od nje in so nastajale v meščanskem okolju, imamo v Sloveniji kar nekaj in ponosni smo nanje, saj se večina ponosa tudi z bogato kamnoseško opremo obokov in s sočasno stavbno plastiko, ki se je zbrala zlasti na sklep-nikih. Toda s Ptujsko Goro ne vzdržijo primerjave.« Knjigo dodatno ilustrira in bogati množica kvalitetnih barvnih fotografij celote in posameznih detajlov, ki jih je posnel Marjan Smerke. Zadnikarjev tekst v knjigi pa je prav »gotški«, lahkoten in breztežen, saj popelje tudi umetnostno in arhitekturno povsem neizobraženega bralca skozi ta zelo zahteven spomenik skoraj na tako čudežen način kot lebdiijo oboki na vitkih stebrih ptuj-skogorske cerkve.

Uvodoma avtor predstavi cerkev in poda kratek pregled najpomembnejše literature (seznam dostopnejše literature je dodan tudi na koncu knjige), nato pa sledi zgodovinski pregled. Začetki in nastanek Ptujске Gore še niso zadovoljivo pojasnjeni, cerkev je verjetno res nastala povsem na novo, mogoče celo iz zaobljube neka-terih najpomembnejših štajerskih plemiških rodbin, kot poglavitni ustanovitelji pa se le kažejo mogočni gospod-je Ptujski (stroški gradnje in vzdrževanja niso bili majhni). Avtor poda kratek pregled beneficijev, prvega so ustanovili že Ptujski pri glavnem oltarju, naslednjega pa je ustanovil celjski grof Friderik II. pri oltarju Marijinega Oznanjenja (oltar je ohranjen še danes, na njegovem baldahinskem nastavku pa so iz kamna izkle-sani celjski grbi). Ta najodličnejša plemiška rodbina na Slovenskem je torej bila udeležena vsaj pri opremlja-nju cerkve, od tu pa do pojasnitve, od kod tako kvalitetne umetnine v cerkvi, pa ni več daleč. Celjske zveze so v tistem času segale daleč po Evropi in verjetno so prav oni imeli tudi zasluge za izbiro umetnikov. Beneficije pa so ustanovljale tudi številne druge plemiške rodbine in prav beneficiji dokazujejo, da je Ptujсka Gora izra-zito plemiška ustanova.

Kmalu po tem prvem obdobju cerkve je prišlo do turških vpadov na slovensko ozemlje. Svoje sledove so Turki zapustili tudi na večkrat oplenjeni ptujskogorski cerkvi, še danes vidimo kamnite kipe, ki so jih plenilci prevrnili in razbijali, kasneje so nekaterim odbite dele nadomestili z lesenimi. Nedoslednost pri turških vpadih zagreši avtor pri poimenovanju, res je šlo v glavnem za t.i. poturice, vendar to niso bili janičarji, kot jih imenu-je avtor. Samo enkrat je prišla prava turška vojska s sultanom na Slovensko in sicer je bilo to leta 1532, ko so se Turki pod vodstvom Sulejmana Veličastnega vračali z neuspelega pohoda proti Dunaju in takrat so bili kot osebna sultanova garda v tej vojski tudi janičarji (janičarji so – kot vemo – bili pešci in ne konjeniki). Zaradi turških ropanj (do najhujših je prišlo v letih 1483 in 1493 in prav napad 1483 je tisti, o katerem piše Paolo Santonino, ki je obiskal Ptujско Goro 15. maja 1487, govori pa med drugim tudi o razbitih kipih) so ljudje cerkev obdali z obzidjem in ga dodatno utrdili s stolpi, nastal je tabor, ki je še dobro viden na Vischerjevem bakrorezu iz leta 1681, do danes pa se je od tabora ohranil samo okrogel stolp.

V 16. stoletju je segla na Ptujско Goro reformacija in cerkev je postala protestantska, 1615 pa je štajerski deželni knez, ki je postal patron cerkve, to skupaj s posestvi izročil jezuitom. V času jezuitov je nekaj sprememb doživela tudi cerkev. Na južni strani so ji prizidali Frančiškovo kapelo, še bolj pa se je novi slog barok odrazil na notranji opremi. Namestili so veliki oltar in nekatere stranske, preurejen je bil pevski kor (1685 so bile v požaru uničene orgle) in dodana nova prižnica, ki se ovija okrog vitkega gotskega stebra, oba skupaj pa pred-stavljata zanimivo simbiozo dveh povsem različnih (pogosto tudi različno vrednotenih) umetnostnih slogov. Po razpustitvi jezuitskega reda je prešla Ptujсka Gora v upravo škofijskih duhovnikov in je kasneje v okviru jožefinskih reform postala samostojna župnija, kmalu pa tudi ponovno romarska pot.

Cerkev so nekajkrat obnavljali, očitno pa je tudi postalo, da je sam objekt prevelik, da bi ga lahko vzdrževala majhna haloška župnija. Upravo cerkve in župnije so prevzeli 1938 ptujски minoriti, ki jo oskrbuje-jo še danes. Konservatorski posegi so se vrstili večkrat (obnova fasade poteka tudi v tem času, ker se cerkev nahaja na vremenskim situacijam zelo izpostavljenem grebenu nad Dravskim poljem), posebna zanimivost pa je, da je cerkev v letih 1981/82 dobila nova barvasta okna (s tem je največ pridobila notranjost zaradi prelivanja svetlobe, kar še poveča mistiko in svečanost sakralnega gotskega objekta), čeprav se ne ve čisto natančno, ali je cerkev nekdanj res imela v oknih barvasta stekla.

V nadaljevanju knjige avtor prikazuje najprej kot celoto, nato pa še po detajlih zunanjščino in notranjost cerkve, pri tem pa – kot sam pravi – ne gleda samo s srcem polnim vznemirjenja in zanosa, ampak tudi s strokovnimi očmi. Izjemno pomembno se nam zdi, da pri opisu niso zanemarjeni posamezni detajli, ki jih obiskovalec, prevzet od mogočne arhitekture, pogosto kar spregleda, avtor pa podrobno opiše kamnoseška zna-menja, kamnite grbovne ščitke, konzole. Posebno pozornost pa namenijo znamenitemu milostnemu reliefu Marije zavetnice s plaščem, ki je vžidan v velikem (glavnem) baročnem oltarju, včasih pa je krasil timpanon nad glav-nim portalom. Relief se odlikuje s portretnimi upodobitvami resničnih ljudi tistega časa (nastal je okrog leta 1410, upodobljene ljudi je poskušal že pred desetletji z veliko znanja in tudi nekaj domišljije določiti Avguštin Stegenšek), v tem smislu pa je ta ptujskogorski relief evropskega pomena, upodobitve so komaj pol stoletja mlaj-še od najstarejših primerov portretne umetnosti v Evropi. V tem kontekstu so podrobno in nazorno prikazani še izjemni »celjski oltar«, ki je bil nekdanj morda celo glavni oltar v cerkvi, rožnovenski oltar, prav tako izjemno umetniško delo, enako kot kip sv. Jakoba. Po umetniški kvaliteti je slabši Sigismundov oltar, ki ga je naročil vitez Žiga Dobrnski, v vzhodnem delu južne cerkvene stene je vžidan tudi heraldični nagrobnik tega viteza, iz-klesan je iz enega samega kosa rdečega (salzburškega) marmorja.

V nadaljevanju prikazuje avtor še kip stoječe t.i. »lepe Marije« z Detetom, ki ga danes hranijo v Pokrajinskem muzeju Maribor. Marija je oblikovana v »lepem oz. mehkem gotskem slogu« in predstavlja pravo mojstrovino neznanega umetnika. V ptujskem pokrajinskem muzeju je shranjena skupina Marijinega oznanje-nja (kip sedeče Marije in k njej obrnjen klečeči angel, oba kipa sta bila poškodovana v že prej omenjenem turškem vpadu), nastala okrog 1440 in je slogovno že drugačna od kipa »lepe Marije«.

Ob velikem baročnem oltarju so v knjigi predstavljeni še drugi baročni oltarji: oltar loretske Matere božje, oltar sv. Družine, oltar Brezmadežne, oltar sv. Frančiška Ksaverija v že omenjeni baročni kapeli.

Cerkev je 1989 dobila nov križev pot, ki ga je iz drobno zrnatega sivega viniškega peščenjaka izklesal akademski kipar Viktor Gojkovič in je v bistvu najnovejša umetniška dopolnitev cerkve.

Posebno poglavje v knjigi je namenjeno gotskim freskam v nekdanji Križevi kapeli. Skoraj v celoti je z njimi prekrita južna stena pod pevskim korom, poslikane pa so tudi vse druge stenske ploskve in obok. Umetnik, ki je naslikal freske, ostaja zaenkrat še neznan, slikarije pa se po umetniški vrednosti razlikujejo od vseh drugih gotskih slikarij na Slovenskem, je pa že France Stele nakazal kot možen prostor, od kod bi lahko prišel umetnik, Južno Tirolsko.

Ob koncu knjige so predstavljeni še trije kamniti gotski reliefi (angela z grbi, Trije kralji in Marijina smrt), ki so bili prvotno deli cerkvene opreme in kasneje vzdani v zdajšnji cerkveni vhodni lopi, po restavriranju pa so jih postavili v na novo urejen bogoslužni prostor v nekdanjem okroglem obrambnem stolpu.

Celoten slovenski tekst knjige je preveden še v nemščino, vendar nemškega dela ne spremljajo fotografije, ker si jih bralec pač lahko ogleda ob slovenskem besedilu.

Martin Šteiner

Bartholomäus (Jernej) Kopitar : Neue Studien und Materialien anlässlich seines 150. Todestages.
Herausgegeben von Walter Lukan. Österreichische Osthefte. Zeitschrift für Mittel-, Ost- und Südosteuropaforschung. 36 (1994), zvezek 3. Strani 369-705.

Znameniti avstrijski znanstveni časopis, ki ga izdaja Inštitut za vzhodno in jugovzhodno Evropo na Dunaju, je ves svoj tretji zvezek 36. letnika posvetil Jerneju Kopitarju (1780-1844). Gre za zbornik, ki ga je pripravil in uredil Walter Lukan ob 150-letnici smrti pomembnega filologa slovenskega izvira. Nove študije in novo gradivo so delo devetih znanstvenikov, ki so svoje prispevke združili pod skupnim naslovom *Bartholomäus (Jernej) Kopitar*.

Omenjeni časopis je zborniški obdelavi Vuka Stefanovića Karadžića (1987) in F. Miklošiča (1991) s tem dodal še tretjega zaslužnega filologa s področja jugovzhodne Evrope. Izid Kopitarjevega zbornika ima velik pomen vsaj iz dveh razlogov. Prvi razlog je v znova potrjeni resnici, da gre za evropsko odmevnega znanstvenika, ki v zadnjem času doživlja vedno bolj poglobljene tematizacije in zanimive aktualizacije. Odkritje novih korespondenčnih virov in študijska obravnava posameznih vprašanj, pri čemer sodelujejo raziskovalci iz različnih delov sveta, potrjujejo misel L. Rankeja, da gre za "najboljšega filologa, z najbolj razsežnim in natančnim znanjem, ki ga je imelo avstrijsko cesarstvo". Misel o Kopitarjevi znanstveni odličnosti je poglavitna vsebina urednikovega predgovora (Vorwort, str. 373-76). W. Lukan v njem navaja kratek biografski očrt, ki ga je leta 1838 objavil Joseph Sigmund Ebersberg; besedilo je *laudatio* Kopitarjevih zaslug v slavistiki in klasični filologiji. Drugi navedek je iz ustrezne karakteristike Josepha von Hormayra iz leta 1847; v njej je zajeta tematska širina in nekaj osebnostnih značilnosti, ki jih je avtor zapisal na podlagi poznanstva s Kopitarjem. Oba citirana odlomka sta uredniku podlaga za kritično ovrednotenje dosedanjih objav Kopitarjevega dela in korespondence. Oboje še ni dokončano, zato tudi ostaja vrsta pomembnih vprašanj, ki so nepopolno raziskana, nekatera pa sploh še niso evidentirana (na primer cenzorska dejavnost). Slavistična znanost potrebuje tekstonkritično izdajo Kopitarjevih del, ob tem pa tudi komentirano objavo njegove korespondence. Urednikova pobuda je toliko bolj aktualna, ker se zaveda, da je Kopitarja treba uvrstiti v zgodovino evropske znanosti: "Kopitar je bil vendarle zaradi svojih znanstvenih stikov po vsej Evropi in zaradi svojega dela, ki je bilo utemeljeno v tem, dejansko znanstvena osebnost evropske razsežnosti".

Zavest o Kopitarjevem pomenu v evropski znanosti svojega časa navdaja tudi vse objavljene prispevke, kar je drugi razlog za veliko vrednost obravnavanega zbornika. Na prvem mestu je objavljena razprava S. Hafnerja pod naslovom *Bartholomäus (Jernej) Kopitar in der Wiener Romantik* (str. 377-96). Nestor med kopitarologije je z velikim znanjem zložil zapleten mozaik Kopitarjevih odnosov do ljudi in razmerij do idej v takoiimenovani dunajski romantiki. Kopitar je, takoj po prihodu na Dunaj v novembru 1808. leta, vzpostavil številne stike z najbolj pomembnimi kulturnimi delavci tistega časa. Uveljavil se je zlasti v znanstvenih časopisih, ki so izhajali na Dunaju; v njih je utemeljeval slovensko filologijo na način, ki mu je prinesel priznanje in slavo. Iz gradiva pa je razvidno, da je bil enako pozoren do vsega, kar se je takrat dogajalo v dunajski in avstrijski javnosti (brata Schlegel). V tem okviru je najbolj pomembna avtorjeva podrobno dokumentirana ugotovitev o Kopitarjevi odklonitvi obeh oblik, ki sta označevali predmarčno katoliško restavracijo; slovenski znanstvenik je bil namreč izrazito nasproten tako kravenopolitični kot filozofsko-teološki smeri, kateri je poskušal inavgurirati Clemens Hofbauer. Ta ugotovitev je toliko bolj pomembna, ker v slovenski literarni zgodovini še vedno velja mnenje o Kopitarjevi tesni zvezi s predmarčnim katolicizmom, ne more pa se prijeti dokazana sorodnost z racionalno teologijo B. Bolzana. Le-tega je imel Kopitar za "prvega človeka v univerzumu", njegove idejne prvine pa so razvidne predvsem v znanstvenikovi korespondenci. Gradivo in izvedbe, ki iz njega izvirajo, potrjujejo že zapisana dejstva o Kopitarjevem idejno-genetičnem izviru v razsvetljenstvu, to poglavitno duhovno obzorje pa je na nekaterih mestih načeto s pobudami predromantike. Prvo je določilo avtorjevo znanstvenokritično metodo, drugo pa utemeljevalo koncept o nacionalni književnosti in nacionalnih jezikih.

Erich Prunč je avtor prispevka *Bartholomäus Kopitar und Urban Jarnik* (str. 397-410). Graški slavist, ki je pripravil odlično sodobno tekstno-kritično izdajo Jarnikovega dela, je strogo pozitivistično obnovil zgodbo o stikih in sodelovanju med dunajskim slavistom in koroškim duhovnikom (področja jezikoslovja, predvsem